

ישראל וזירת שינויי האקלים הבינלאומית – עניין של ביטחון לאומי

גדעון בכר

משבר האקלים הגלובלי מציב בפני מדינת ישראל שורה של אתגרים, סיכויים וסיכונים בזירה הבינלאומית, ומכאן שהוא עניין ראשון במעלה של ביטחון לאומי. עד היום הייתה ישראל שחקנית שולית בזירת שינויי האקלים העולמית, אך מצב עניינים זה מתחיל להשתנות. ישראל יכולה להיות גורם חשוב בתחום של "חדשנות אקלימית" תוך שהיא משתפת בעולם טכנולוגיות מתחום המים, החקלאות, אנרגיות מתחדשות, תחליפי חלבון מן החי, פיתוחי מחשב ואפליקציות, ובכך תחזק את חוסנה הלאומי, תדמיתה וכלכלתה. ישראל גם צריכה להטמיע את הסיכויים והסיכונים הרבים של משבר האקלים ברמה האזורית ולפעול למען שיתוף פעולה לבניית חוסן אזורי למשבר האקלים ולהיערכות לסיכונים הרבים שהוא יביא, בדמות גלי פליטים וחוסר יציבות אזורי משמעותי. על ישראל לפעול באופן שיטתי כדי למקסם סיכויים ולמזער סיכונים הנובעים ממשבר האקלים. מדובר בעניין של ביטחון לאומי עבור ישראל.

מבוא

משבר האקלים הגלובלי מציב בפני מדינת ישראל שורה של אתגרים, סיכויים וסיכונים בזירה הבינלאומית. עד היום הייתה ישראל שחקנית שולית בזירת שינויי האקלים העולמית, מבלי שבחרה לקבל על עצמה אחריות בינלאומית מעבר למה שנדרש ממנה על פי ההסכמים הבינלאומיים. עם זאת, ישנם צעדים ראשוניים המעידים כי מצב זה משתנה, וישראל מפגימה את הצורך להיות מעורבת יותר בנושאים שעל סדר היום העולמי, המוכרים כ"אג'נדה גלובלית", שאחד הבולטים והחשובים שבהם הוא משבר האקלים. במאמר זה נסקרת העשייה הישראלית בתחום האקלים בזירה הבינלאומית, מוצגת התרומה הפוטנציאלית של ישראל למרחב ולעולם, תוך בחינת הסיכויים שלא מונפו במלואם והסיכונים עבורה, ומוצעת אסטרטגיה לפעולה מדינית ארוכת טווח, מתוך הבנה שמשבר האקלים יוצר סיכון ביטחוני משמעותי עבור מדינת ישראל.

בעולם הרחב מתייחסים יותר ויותר לקשר שבין שינויי אקלים וביטחון. כך לדוגמה שינויי האקלים נחשבים לגורם המגביר טרור באזור הסאהל באפריקה, או לגורם המעודד פשיעה אלימה במדינות המושפעות ממשבר האקלים במרכז אמריקה.¹ לכן מדינת ישראל צריכה להיות מודעת לקשר הזה ולהעמיק את התובנה שחוסנה ואף עתידה קשורים יותר ויותר בתהליכים גלובליים כמו משבר האקלים, שיש להם השלכה נרחבת ומרחיקת לכת על המערכת הגלובלית ועל הארכיטקטורה של הסדר העולמי כפי שאנו מכירים אותה כיום.

תובנה זו צריכה לחלחל לכל דרגי ההנהגה הבכירה, קברניטי המשק והמערכת הפיננסית-ביטוחית, המערכת הביטחונית והמערכות האזרחיות השונות. יש לתרגם אותה לעשייה ברמה הלאומית – בצורה של היערכות לשינויי האקלים ובניית חוסן; ברמה האזורית – בהיבטים של בניית שיתוף פעולה מעשי בין מדינות האזור; וברמה הבינלאומית – במעקב אחר המתרחש בעולם, בבניית שיתופי פעולה ובהתחברות למוקדי הכוח המשפיעים על קבלת ההחלטות הבינלאומיות בתחום. זהו עניין בעל חשיבות ממדרגה ראשונה עבור ישראל.

העשייה הישראלית בתחום האקלים בזירה הבינלאומית

ישראל היא מדינה חברה באמנה לשינויי אקלים, היא חתמה ואשררה את הסכם קיוטו מ־1997 שבו נחשבה מדינה מתפתחת, ולכן לא חלו עליה חובות להגביל את פליטת גזי החממה שלה, וכן חתמה ואשררה כבר ב־2016, באופן מהיר יחסית, את הסכם פריז מ־2015. כחלק מההסכם הציגה את תרומתה להפחתת פליטת גזי החממה במסגרת ה־NDC (Nationally Determined Contribution) – התוכנית שכל מדינה התחייבה להציג במסגרת ההסכם (המשרד להגנת הסביבה, ל"ת). כיום נערכת הממשלה לשפר את מחויבותה של ישראל בתחום הפחתת הפליטות, לבנות תוכנית ארוכת טווח לצמצום ניכר בפליטות גזי חממה עד שנת 2050 ולפתח תוכנית לאומית להיערכות ולבניית חוסן לשינויי האקלים. בה בעת, ישראל נחשבת מדינה מובילה בעולם בתחום המאבק במדבור, והיכולות שלה מוכרות וזוכות להערכה בינלאומית רבה.

הפעילות הבינלאומית הישראלית בתחום האקלים מצומצמת, שכן את סדר היום המדיני הבינלאומי של ישראל תופסים בעיקר נושאים הקשורים לסכסוך הפלסטיני-ישראלי, איראן, הזירה הצפונית וכדומה, המצריכים תשומות ומשאבי אנוש רבים. עם זאת, בשנים האחרונות החלה לחלחל לתודעה ההבנה כי ישראל צריכה להיות מעורבת יותר בנושאים שמעבר לבעיותיה במזרח התיכון. בה בעת גברה הציפייה ממנה בהקשר זה מצד מדינות אחרות (בגנו, 2019). כביטוי לשינוי שהביאה מגמה זו ניתן לציין את מינויו של שליח מיוחד לשינויי אקלים וקיימות במשרד החוץ בשנת 2017, שתפקידו לייצג את ישראל כגורם מקצועי בזירת המשא ומתן הבינלאומית

בענייני אקלים, ולהיות גורם שיח מקצועי במגעים דו־צדדיים ורב־צדדיים שונים. בין היתר היה השליח המיוחד שותף להצגת הדוח הוולונטרי של ישראל באו"ם בנושא יישום יעדי פיתוח בר־קיימא של האו"ם – ה־SDGs² – בשיתוף פעולה עם המשרד להגנת הסביבה, ולהעברת החלטת הממשלה הקוראת לשלב את היעדים הללו בסוגיות הפיתוח האסטרטגיות של ישראל (משרד ראש הממשלה, 2019). השליח הוא גם גורם מקצועי מנחה חשוב עבור נציגויות ישראל ברחבי העולם ויוזם עימן פעולות בתחום האקלים, הסביבה והקיימות.

למרות האמירה שפעילות ישראל בזירת האקלים הגלובלית מצומצמת, חשוב להדגיש שישראל פעילה זה למעלה מ־60 שנה בתחומי פיתוח וסיוע בינלאומי, שרבים מהם נכללים בתחומי בניית חוסן והסתגלות לשינויי אקלים בעולם המתפתח. מדובר בפעילויות שמובילה מש"ב, סוכנות הפיתוח הבינלאומית של מדינת ישראל, המהווה זרוע ביצועית חשובה מאין כמוה של משרד החוץ. מש"ב הכשירה במהלך השנים מאות אלפי מומחים ומשתלמים, בארץ ובחו"ל, בתחומי החקלאות, מים, חינוך, בריאות, העצמת נשים ועוד, שלכולם נגיעה ישירה בבניית ביטחון תזונתי, קהילתי ובריאותי – אם להזכיר רק חלק מהתחומים – שיוצרים עמידות בפני משבר האקלים ובונים היערכות ארוכת טווח לשינויי האקלים (משרד החוץ, 2020). בישראל קיימת גם תוכנית בין־משרדית למשתלמים בחקלאות, שבמסגרתה מגיעים לישראל מדי שנה כ־4,000 סטודנטים מהעולם המתפתח, ללימודים ולעבודה בתחומי החקלאות. סטודנטים אלו זוכים לידיע רב, תאורטי ומעשי, נחשפים לשיטות עבודה מתקדמות ובעיקר – לומדים ממקור ראשון כיצד עסקים בתחום החקלאות צריכים להתנהל. לנושא זה חשיבות רבה שכן הצלחת הסטודנטים עם שובם לארצותיהם תימדד במידה רבה ביכולותיהם ליישם פעילות עסקית הלכה למעשה בתחומי גידול מזון, עיבודו ושיווקו. בהקשר זה, לתוכנית יתרון חשוב נוסף בכך שעבודת הסטודנטים נעשית בשכר, המאפשר להם לחסוך סכומי כסף נאים לטובת פתיחת עסק בארצות מוצאם (גרוס, 2019).

לפעילות זו מצטרפת בשנים האחרונות גם פעילות ענפה של המגזר השלישי וארגונים ישראלים ללא מטרת רווח, המקיימים מגוון רחב מאוד של פעילויות באפריקה, באסיה ובאמריקה הלטינית. בדומה למש"ב הם מקיימים פרויקטים בתחומי החקלאות, אנרגיות מתחדשות, בריאות, העצמת נשים וקהילה, מבצעים הדרכות ומעניקים סיוע הומניטרי ואחר. ביטוי מוחשי לכך הוא הפעילות של ארגון 'סיד ישראל', המקיים ימי עיון וצוותי חשיבה ויוצר שיתופי פעולה חוצי מגזרים לשם הגברת ההשפעה והחותם שמטביעה ישראל בעולם.³ מדובר בפעילות דומה לזו שמקיימים ארגוני חברה אזרחית ממדינות המערב בעולם המתפתח. כיום פעילים ארגונים לא־ממשלתיים ישראליים רבים בכל רחבי אפריקה, אסיה, אמריקה הלטינית ועוד.⁴ גם במישור של העברת ידיע יש גופים ללא מטרת רווח או גופים עסקיים שעוסקים בכך באופן אינטנסיבי.

ניתן לציין כדוגמה את מכללת הגליל, המדריכה אלפי משתלמים בכל שנה, חלקם הגדול בתחומים של מים, חקלאות, חינוך וקהילה, הבונים היערכות למשבר האקלים במדינות מתפתחות.

התרומה הפוטנציאלית של ישראל בתחום האקלים במרחב ובעולם: יתרונות ונכסים למינוף

למרות האמור לעיל, מדינת ישראל רחוקה מאוד ממיצוי פוטנציאל התרומה שלה בזירת האקלים העולמית, הן בהקשרים הגלובליים של בניית חוסן והיערכות והן בהיבטים של הפחתת פליטות גלובליות. בישראל – שאקלימה מושפע מספר המדבר ובשל נסיבות הקמתה וקיומה, והיותה מדינה שבה שוררות החדשנות, היוזמה והיצירתיות – גובשו ופותחו אינספור פתרונות מעשיים שאותם היא יכולה לשתף עם העולם כולו. החקלאות הישראלית, שם דבר בעולם כולו, יכולה לספק חלק משמעותי מהפתרונות הדרושים להזנת עולם שאוכלוסייתו גדלה בהתמדה, ומנגד אספקת המזון שלו מאוימת יותר ויותר בשל משבר האקלים, מחסור במים ותהליכי המדבור. חקלאות מדייקת, פיתוח זנים העמידים למחלות ולבצורות, שימוש במים מליחים ועוד הם דוגמאות מצוינות לכך. ישראל יכולה וצריכה למצב את עצמה כספקית פתרונות גלובליים למשבר האקלים. חשוב להבין שבעולם גובר הצורך בפתרונות מעשיים למשבר האקלים: הן להפחתה וצמצום של פליטות גזי חממה (מיטיגציה) והן להיערכות ולהסתגלות למשבר האקלים והשלכותיו (אדפטציה). בהקשר זה, גם בניית חוסן כלכלי, פיננסי, תזונתי, חקלאי, קהילתי, עירוני, לאומי ועוד חיונית לשגשוג ולשרידות של האנושות בתנאים הולכים ומתעצמים של שינויי אקלים ומשבר סביבתי חריף. זו יכולה להיות שעתה הגדולה של מדינת ישראל – הזדמנות נדירה למצב את עצמה בחזית ספקי הפתרונות לטובת העולם, לבניית חוסנה היא, לחיזוק כלכלתה ולשיפור תדמיתה (בכר, 2020).

המחשה טובה לכך היא ביקור רשמי של קבוצת בכירים ממשרדי חקלאות של מדינות אפריקה, שהגיעו ב-2017 לביקור למידה בישראל מטעם ארגון המזון והחקלאות של האו"ם FAO. בסיוור במכון וולקני נחשפו האורחים לשיטה שפותחה במכון, המצמצמת את אובדן הדגנים המאוחסנים בממגורות (סילו) לחצי אחוז בלבד. מדובר בהישג משמעותי מאוד, שכן בעולם כולו אובדים לפעמים עד עשרות אחוזים מהגרעינים שבאחסנה כתוצאה ממחלות, עובש וחרקים. אם שיטה זו תיושם בעולם הרחב היא תחסוך פליטה ניכרת של גזי חממה, מים ושטחים חקלאיים ניכרים, ותגביר את ביטחון המזון הגלובלי. החוקרים במכון וולקני, במרכזי מחקר נוספים ובאוניברסיטאות בארץ אינם שוקטים על שמריהם ועוסקים במגוון מחקרים שעניינם משבר האקלים והחקלאות. זהו תחום בעל חשיבות מכרעת לקיום האנושות ולמניעת אסונות רחבי היקף, שכן במקביל לתהליכים של שינויי אקלים, מדבור והרס הסביבה הטבעית,

שכולם פוגעים ביכולת האדם לייצר את מזונו, ניכרים גם ריבוי אוכלוסין ועלייה בדרישה לגידולים חקלאיים לצורכי תעשייה ותחליפי דלקים. השילוב של כל אלה יחד מטיל עומס אדיר על המערכות הטבעיות ומסכן עד מאוד את יכולתן להתקיים ולהמשיך לספק שירותי מערכת הן לאדם והן לטבע.⁵

מים הם נושא נוסף שבו ישראל נושאת בשורה עולמית, שאילו ידענו למנף אותו טוב יותר, יכול היה להביא מזור לפגעים עולמיים רבים ולקדם את המשק והיצוא הישראלי. בתחום טיהור שפכים ישראל היא מעצמה עולמית המחזיקה בשיא עולמי, שכן קרוב ל-90 אחוזים ממי השפכים שלה מטוהרים ומשמשים לחקלאות. מיחזור שפכים עולמי בהיקפים כאלו יכול היה להפחית כמות ניכרת של פליטת גזי חממה ולמנוע הרס של מערכות טבעיות רבות. אפשר היה למנוע זיהום סביבתי משמעותי, אילו מי השפכים בעולם כולו היו מטופלים, מטוהרים ומושבים לטבע או משמשים בחקלאות, וכן לסייע בבניית חוסן חקלאי למשבר האקלים, לאפשר יותר מים בטבע לתפקוד המערכות הטבעיות שסופחות גזי חממה בשגרה, למנוע הרס מיותר של מערכות אקולוגיות כתוצאה מזיהום או מחסור במים ועוד. תחום נוסף שבו ישראל מחזיקה בשיא עולמי הוא אובדן מים במערכות עירוניות. בישראל אובדים אחוזים ספורים של מים במערכות האספקה העירוניות, ואילו במדינות אחרות בעולם האובדן יכול להגיע לעשרות אחוזים. הפרדוקס הוא שלעיתים מדובר במדינות צחיחות וצמאות למים, שמחסור במים זמניים בהן מכביד עליהן באופן מהותי. דוגמה קרובה היא ירדן, שמאבדת כמחצית מכמות המים שלה כתוצאה מנזילות ואובדן מים במערכות ההובלה (Al-Ansari et al., 2014). בישראל פיתחו מגוון רחב של טכנולוגיות ושיטות למניעת אובדן מים במערכות האספקה, לאיתור נזילות באמצעות חישה מרחוק ועוד. אם טכנולוגיות ושיטות אלו ייושמו באופן נרחב בעולם הן יתרמו במידה משמעותית לצמצום ההשלכות של משבר האקלים.

גם בהיבט של ייעור באזורים צחיחים למחצה, ישראל נושאת בשורה לעולם. למעלה ממאה שנות ייעור הקנו לישראל ניסיון יקר מפז, נתונים והבנה כיצד ניתן לטעת יער ולשמרו באזורים צחיחים למחצה ומעוטי משקעים. כאשר מדברים בעולם יותר ויותר על פתרונות מבוססי טבע למשבר האקלים ועל תוכניות לנטיעת עצים בהיקפי ענק, ואף נוטעים מיליארדי עצים בכל שנה כדי למתן את השלכות משבר האקלים, הרי לישראל הקטנה יש כנראה הרבה מאוד מה להציע בתחום (רוטנברג ויקיר, 2018). יודגש שמדובר כאן על ייעור מחדש (reforestation) – ולא על ייעור חדש (afforestation), הבא על חשבון מערכות טבעיות מתפקדות – עם עצים מקומיים ועל פי כל כללי הקיימות.

גם בתחום של אנרגיות מתחדשות יש לישראל ניסיון וטכנולוגיות מתקדמות. אחת מהן היא הפקת אנרגיה באמצעות כוחם של גלי הים. החברה הישראלית המפתחת

פתרון זה אף זכתה בפרס בוועידת האקלים שנערכה במדריד ב־2019. חברות ישראליות מובילות בתחומים של התייעלות אנרגטית ופתרונות אגירת אנרגיה באוויר דחוס או בקרח – דבר המייתר את השימוש בסוללות שעם תום חייהן יש למחזר אותן – שלא לדבר על העלויות הכספיות והסביבתיות הקשורות בייצורן (גביון, 2020). פיתוח של טכנולוגיות המייעלות את תהליך הפקת האנרגיה הסולארית נעשה גם הוא על ידי חברות ישראליות. יצוינו גם אפליקציות המנטרות שימוש באנרגיה בבית ומסייעות לצרכנים הפרטיים בהתייעלות אנרגטית ובחיסכון בחשמל.

חברות אחרות ואוניברסיטאות הן חלוצות בתחום של פיתוח תחליפי חלבון מן החי, בין שמדובר בבשר מתורבת שמגודל בתנאי מעבדה, בחלבון צמחי המחקר בשר או עוף ברמה גבוהה ביותר או בחלבונים המופקים בשיטת תסיסה (פרמנטציה). בהבינו את ההשפעה העצומה של תעשיית המזון מן החי על משבר האקלים, לצד הצפי העולמי לגידול ניכר בצריכת בשר ומזון מן החי, שיחריף עוד יותר את בעיית שינויי האקלים והרס הסביבה הטבעית, אנו מבינים שלפיתוחים מסוג זה יכולה להיות תרומה רבה לפתרון משבר האקלים, ומכאן גם פוטנציאל עסקי אדיר. מגפת הקורונה נתנה דחיפה רצינית לחברות העוסקות בתחום, בשל הפגיעה שהורגשה בייצור בשר במדינות מסוימות בעולם, ובשל ההבנה הגוברת בעולם באשר לקשר בין התפרצות מחלות זואוונטיות לפגיעה בסביבה הטבעית ולגידול נרחב של משקי בעלי חיים עצומי ממדים.⁶

לכך יש להוסיף פיתוחים אחרים המגיעים מעולמות החדשנות, האפליקציות, הבינה המלאכותית, מיחזור חומרים, מעבר לשימוש בתעשייה בחומרים שמצריכים פחות אנרגיה בהליך ייצורם ועוד, שאותם ניתן ואף צריך לרתום לטובת מתן מענה למשבר האקלים. מכאן שישראל יכולה להיות מהמובילות בעולם, אם לא המובילה, בתחום החדשנות האקלימית, והיא צריכה למקסם את יכולותיה בתחום ולשווק אותן בצורה מסודרת ושיטתית. אם רק נדע למנף את היתרונות הללו כדי לסייע בהתמודדות עם הבעיה המרכזית שהאנושות תעמוד מולה אחרי ההתמודדות עם משבר הקורונה, ישראל תוכל למקם את עצמה כספקית פתרונות גלובלית. הדבר יחזק בצורה משמעותית את המשק הישראלי ויגביר את היצוא, יעודד שיתופי פעולה בינלאומיים ויסייע בבניית חוסן לאומי שכה נחוץ בעידן של משבר אקלים עולמי. נוסף על כך, ישראל גם תוכל לשפר את תדמיתה ומעמדה בעולם.

מעורבות ישראלית פעילה בתחום האקלים תקרב את ישראל לעולם היהודי ולקהלים יהודיים פרוגרסיביים. אלו מודעים מאוד למשבר האקלימי־סביבתי, מודאגים ממנו ומעוניינים לתת חלק מהמענים לכך. שיתוף פעולה בין ישראל לבין יהודי התפוצות בתחום משבר האקלים (והקיימות בכלל) יסייע בהכנסת תוכן חיובי ליחסים ביניהם,

יפחית את המתחים הקיימים כיום בין חלקי העם היהודי ויביא לידי ביטוי ערך יהודי מרכזי של "תיקון עולם" – שאנו כה זקוקים לו כיום.

האסטרטגיה המוצעת לפעולה, המשמעויות של תרומה ישראלית ודין בחסמים

כדי שכל זה יקרה, אנו צריכים קודם כול להכיר בכך שיש בידינו נכסים ייחודיים של ממש, אוצרות טבע של פתרונות ישימים, טכנולוגיות וניסיון מעשי. שנית, עלינו לקבל החלטה מערכתית ומשקית לקידום הנושא באופן יזום, סדור ושיטתי, תוך שילוב של כלל הגורמים המרכזיים הפעילים בתחום ובניית סינרגיה אמיתית ביניהם. מדובר בממשלה, במגזר הפרטי, באקדמיה ובחברה האזרחית. הצבת הנושא של קידום החדשנות האקלימית הישראלית כמטרה לאומית ממדרגה ראשונה, הקצאת המשאבים הנחוצים ליישומה, רתימת כלל השחקנים המרכזיים וגיבושה של תוכנית עבודה יעלו אותנו על הדרך הנכונה. כל אלו יכשירו את כלכלת ישראל לעולם החדש המתהווה כעת לנגד עינינו ויחזקו את חוסנה הלאומי ואת כלכלתה, שהם חשובים ביותר לשימור יכולותיה הביטחוניות, שכן כלכלה, טכנולוגיה וחדשנות הן מעמודי התווך של ביטחון לאומי.

אין ספק שקידום מהלך כזה ישפר במידה משמעותית את תדמיתה ומעמדה של ישראל בעולם. היא תיתפס, ובצדק רב, כמדינה מובילה בתחומה שתורמת למניעת אחד המשברים הגדולים בתולדות המין האנושי, וכשחקנית פעילה בזירה הבינלאומית. במקביל למאמצים אלו חשוב שישראל תגביר את העשייה המדינית שלה בתחום, הן באמצעות השתתפות מוגברת בפורומים הבינלאומיים העוסקים בתחום והן במגעים המדיניים עם מדינות שונות – דבר שקורה כעת יותר ויותר. מתוקף תפקידי כשליח המיוחד לשינויי אקלים וקיימות, אני משתלב כעת יותר ויותר בדיאלוגים מדיניים רבים ובמפגשים עם אורחים רשמיים מחו"ל, ומביע את עמדת ישראל בתחום.

הדיונים בזירת שינויי האקלים הבינלאומית מתקיימים לרוב במסגרת של קבוצות מדינות שיש להן מכנה משותף כלשהו, אינטרס משותף או מאפיינים משותפים. ישראל חברה בקבוצה הנקראת Umbrella Group שבה נמצאות גם קנדה, ארצות הברית, איסלנד, נורווגיה, רוסיה, אוקראינה, בלרוס, קזחסטן, אוסטרליה, ניו זילנד ויפן. מדובר בקבוצה ללא מכנה משותף מהותי, הכוללת כמה מן הכלכלות הגדולות בעולם שאחראיות לחלק ניכר מפליטת גזי החממה כמו ארצות הברית, יפן ורוסיה, וכמה מדינות קטנות יותר שחלקן יצרניות אנרגיית מאובנים מובילות כמו אוסטרליה ונורווגיה, ורק מדינה אחת שמבחינת תמ"ג וגישה דומה לישראל – ניו זילנד. בין חלק מהמדינות יש גם הבדלים פוליטיים מובהקים, דבר המגביר את חוסר הלכידות בין חברות הקבוצה. לפיכך מדובר בקבוצה המשמשת בעיקר להתייעצויות, הממעטת בהצגת

עמדות משותפות רשמיות. מצב עניינים זה מצמצם את יכולתה של ישראל להשפיע על המהלכים הבינלאומיים בתחום, והיא נמצאת לרוב מחוץ למעגלי ההתייעצויות האינטימיים שבהם "מתבשלות" ההחלטות האמיתיות ונקבעות ההבנות בין המדינות. מעבר לכך, ישראל אינה מדינה המעבירה תקציבים משמעותיים למימון אקלים, בעיקר לא כשמדובר בתמיכות כספיות בארגוני האו"ם שתפקידם לספק מימון אקלים למדינות המתפתחות. דבר זה מונע ממנה להיות חלק מתהליכי קבלת ההחלטות בגופים המחליטים על תיעול מימון האקלים. למרות האמור כאן, מימון אקלים יכול להינתן גם ברמה דו־צדדית – ישירות בין מדינות ובצורה של סיוע חוץ – דבר שישראל עושה כבר עשרות שנים באמצעות פעילות מש"ב.

ישראל נחשבת שחקנית זוטרה מבחינת היקף הפליטות שלה, העומד על כ־0.2 אחוז מסך הפליטות העולמי, אם כי רמת הפליטות שלה לנפש גבוהה יחסית ועומדת על כתשעה טונות של פחמן דו־חמצני בשנה. לכן פעולות הפחתת הפליטות בישראל חשובות בעיקר מן ההיבט של סולידריות ואחריות בינלאומית. בה בעת, חשוב שמדינת ישראל תיתן דוגמה ותפעל באופן שיטתי ועקבי להפחתת פליטות גזי החממה שלה. מדובר בעיקרון מנחה של הסכם פריז, המכיר באחריות משותפת לפתרון בעיית האקלים, אך משתנה לגבי כל מדינה. מכאן נובעת גם הדרישה והציפייה שכל מדינה בעולם, ללא תלות בגודל כלכלתה ובהיקף היחסי של פליטות גזי החממה שלה, תתרום לצמצום בעיית משבר האקלים ותנקוט צעדים להגבלה או לצמצום עד הפסקה מלאה של פליטת גזי החממה שלה. צמצום פליטת גזי חממה בישראל ואימוץ אסטרטגיות ארוכות טווח להגעה לניטרליות בפליטות גזי חממה עד שנת 2050, כפי שמצוין בהסכם פריז, הם צעדים מתחייבים ונדרשים ממדינת ישראל.

שיתוף פעולה אזורי כאמצעי לניצול הזדמנויות ולהפחתת סיכונים – הנובעים ממשבר האקלים

סוגיה אחרת של שינויי האקלים מתקשרת להשפעה של תופעה זו על מצבה הביטחוני של ישראל. משבר האקלים מכה ביתר עוצמה במדינות המזרח התיכון, והשפעתו כגורם מרכזי לפרוץ מלחמת האזרחים בסוריה מוכרת כיום. ההנחה היא שככל שתוצאות שינויי האקלים יורגשו במזרח התיכון, כך תגבר השפעתן השלילית על הביטחון והיציבות באזור. מודלים אקלימיים רבים מראים שקצב ההתחממות הגלובלית במדינות המזרח התיכון גבוה יותר מאשר הממוצע העולמי. כך גם קצב עליית פני הים באגן המזרחי של הים התיכון, שהוא גבוה מן הממוצע העולמי. מכאן שעל מדינת ישראל להתחיל להתייחס במלוא הרצינות להשלכות של שינויי האקלים על המזרח התיכון כאל איום ישיר על ביטחונה. גלי פליטים מאפריקה ומהמזרח התיכון הם בהחלט תרחיש סביר, כמו גם התערערות של הסדר החברתי־פוליטי־ביטחוני במדינות האזור. לא ניתן

יותר להישאר בפרדיגמות המוכרות של ביטחון ויחסים גיאופוליטיים שאפיינו את התייחסותנו למתרחש במרחב במאה השנים האחרונות. עלינו לאמץ חשיבה חדשה ותובנה מעמיקה בדבר קיומו של גורם מרכזי המעצב את היחסים והמציאות באזור. גורם זה – שינויי האקלים – מציב בפנינו מגוון רחב של אתגרים וסיכונים אזוריים כמו גם סיכויים, ועלינו להיערך לשני ההיבטים האלה (ברקובסקי וסופר, 2013).

כדי למזער סיכונים ולהגדיל סיכויים נדרש שיתוף פעולה אזורי. בלעדיו עלול המזרח התיכון לגלוש למערבולת של חוסר יציבות ואלימות, גלי פליטים והתחזקות גורמי טרור קיצוניים. דא עקא שמדינות האזור לא הפנימו את הצורך בכך. עם זאת, מידה מסוימת של תקווה מגיעה מכיוונה של קפריסין, שבמהלך שנת 2019 קידמה מהלך של בניית שיתוף פעולה אזורי הכולל את מדינות האגן המזרחי של הים התיכון והמזרח התיכון (Cyprus News Agency, 2019). זהו מהלך מתבקש וכל השותפות לו יכולות להפיק ממנו תועלת רבה, ולו גם אם יישאר ברמה הבסיסית ביותר של שיתופי מידע בתחום המטאורולוגי והמחקרי. ואולם הוא יכול ואף צריך להמריא הרבה מעבר לכך ולשמש לאורך זמן פלטפורמה לבניית חוסן אזורי, לשילוב יכולות וכישרונות ואף לקביעת מדיניות מעשית משותפת להתמודדות עם האתגרים הגדולים העומדים לפתחנו. שיתוף פעולה כזה יכול להתבסס על היתרונות הטכנולוגיים של ישראל בתחומי החקלאות והמים, לדוגמה, כדי להגביר את ביטחון המזון בעידן של מחסור. אפשר גם ליצור שיתופי פעולה חוצי גבולות, כמו זה שמציע ארגון ידידי כדור הארץ בין ישראל לירדן: ישראל תעביר מים מותפלים לירדן שצמאה להם, ותקבל בתמורה חשמל מאנרגיה סולארית שיופק במדבריות הממלכה (Water & energy nexus, n.d.). בהקשר זה, הסכמי השלום עם מדינות המפרץ נותנים תקווה רבה גם לשיתופי פעולה מהותיים בתחומי האקלים והסביבה בין ישראל לשכנותיה.

סיכום

מדינית ישראל יכולה להיות גורם מוביל בעולם במתן פתרונות למשבר האקלים בהיבטים של היערכות ובניית חוסן, כמו גם בהיבטים של הפחתת פליטות גזי חממה. זהו אינטרס ישראלי מובהק וגם חובה מוסרית למען העולם והאנושות, אך גם הזדמנות כלכלית ותדמיתית שאסור להחמיצה. בכוחה לשנות באופן מהותי את הדרך שבה ישראל נתפסת בעולם, לחזק את כלכלתה ולהכין את המדינה לקראת משבר האקלים שבדרך. גם ברמה האזורית ישראל יכולה וצריכה להשקיע מאמצים בבניית שיתוף פעולה אזורי לצמצום הסיכונים ולמקסום התועלות עבור מדינות האזור. הירתמות ישראלית לנושא האקלים תבנה גם גשרים לקהילות היהודיות בעולם, שישמחו לשתף פעולה עם ישראל בתחום. כל אלא הם עניין של ביטחון לאומי, והדבר מחייב מנהיגות בדרג הבכיר ביותר שתיתן הנחיה וגיבוי לתוכנית עבודה פרטנית של דרגי המקצוע.

הערות

- 1 על הקשר בין שינויי אקלים וביטחון נכתבו מחקרים רבים מאוד. התייחסות טובה לנושא ולחשיבות של בניית חוסן בפני שינויי אקלים ככלי להגברת היציבות הביטחון ניתן למצוא בסוכנות הסביבתית של האו"ם, <https://www.unenvironment.org/explore-topics/:UNEP-disasters-conflicts/what-we-do/risk-reduction/climate-change-and-security-risks>
- 2 קישור לדוח הוולונטרי של ישראל באתר האו"ם https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/23576ISRAEL_13191_SDGISRAEL.pdf
- 3 להרחבה על פעילות ארגון סיד ישראל ראו באתר <https://www.sid-israel.org/>
- 4 ראו לדוגמה פעילות האתר giving away המספק למטיילים ישראלים בחו"ל מידע על התנדבות למען הסביבה <https://www.givingway.com/partner.give?partnerID=sid&cause=3>
- 5 המחשה טובה לגישה זו היא ההודעה שפרסמה האמנה למאבק במדבור לרגל יום המדבור והבצורת הבינלאומי בשנת 2020 <https://www.unccd.int/actions/17-june-desertification-and-drought-day/2020-desertification-and-drought-day>
- 6 ראו לדוגמה את דבריו של ניר גולדשטיין, מנכ"ל The Good Food Institute, כפי שהובאו בוובינר שעליו מדווח בכתבה: שמעון וילנאי. פודטק, יזמות בתחום המזון. אתר כנס מדיה, 2 ביולי 2020. <https://kenes-media.com/%D7%99%D7%91%D7%95%D7%9C-%D7%A9%D7%99%D7%90/%D7%A4%D7%95%D7%93%D7%98%D7%A7-%D7%99%D7%96%D7%9E%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A%D7%97%D7%95%D7%9D-%D7%94%D7%9E%D7%96%D7%95%D7%9F/>

מקורות

- בגנו, י' (2019, 11 בדצמבר). שגרירת גרמניה בישראל: "שינויי האקלים – איום על הביטחון והסדר העולמי". **מעריב**. <https://www.maariv.co.il/news/environment/Article-734593>
- בכר, ג' (2020, 22 באפריל). רכבת החדשנות האקלימית בתחנה וישראל רק צריכה לעלות. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/blogs/roibetlevi/BLOG-1.8786867>
- ברקובסקי, א' וסופר, א' (2013). **גאופוליטיקה ושינויי אקלים במזרח התיכון – בואו של "השלום האקלימי": "Pax Climata"** קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה – אוניברסיטת חיפה.
- גביון, י' (2020, 23 ביוני). אור יוגב מציג: כך בונים חברה של 1.2 מיליארד שקל מעסקי אוויר (דחוס). **TheMarker**. <https://www.themarker.com/markets/.premium-1.8939741>
- גרוס, ר' (2019, 3 בספטמבר). מחזקים את הקשרים עם העולם, כ-1600 שגרירי חקלאות חדשים למען ישראל. **אקטואליק**. <http://actualic.co.il/%D7%9E%D7%97%D7%96%D7%A7%D7%99%D7%9D-%D7%90%D7%AA-%D7%94%D7%A7%D7%A9%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%A2%D7%9D-%D7%94%D7%A2%D7%95%D7%9C%D7%9D-%D7%9B-1600-%D7%A9%D7%92%D7%A8%D7%99%D7%A8%D7%99-%D7%97%D7%A7%D7%9C/>
- המשרד להגנת הסביבה (ל"ת). **התכנית הלאומית ליישום הסכם פריז, ספטמבר 2016**. <https://www.sviva.gov.il/infoservices/reservoirinfo/doclib2/publications/p0801-p0900/p0836.pdf>
- משרד החוץ (2020). מש"ב – סוכנות הסיוע הלאומית של ישראל, משרד החוץ, מציינת שישים להיווסדה. https://www.gov.il/he/Departments/general/mashav_mfa
- משרד ראש הממשלה (2019, 14 ביולי). שילוב יעדי הפיתוח של האו"ם לשיפור המשילות ותהליכי תכנון אסטרטגי בממשלה, החלטת ממשלה מס' 4631. https://www.gov.il/he/departments/policies/dec4631_2019
- רוטנברג, א', ויקיר, ד' (2018). ייעור, אקלים ועתיד היערות בישראל. **אקולוגיה וסביבה** גיליון 3, עמ' 33-22. <http://www.magazine.isees.org.il/ArticlePage.aspx?ArticleId=784>

- Al-Ansari, N., Alibrahiem, N., Alsaman, M., & Knutsson, S. (2014). Water supply network losses in Jordan. *Journal of Water Resource and Protection*, 06 (02), 83-96. https://www.researchgate.net/publication/276495334_Water_Supply_Network_Losses_in_Jordan
- Cyprus News Agency (2019, September 20). Cyprus initiative on climate change aims to develop a “forum of dialogue”, minister Kadis says. *In Cyprus*. <https://in-cyprus.philenews.com/cyprus-initiative-on-climate-change-aims-to-develop-a-forum-of-dialogue-minister-kadis-says/>
- Water & energy nexus (n.d.). EcoPeace Middle East. <https://old.ecopeaceme.org/projects/water-energy/>